ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСТ-МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ІВАНЕНКО Д.Д. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0000-0002-6728-4488
УДК 342.951:339.543
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.66

Статтю присвячено комплексному адміністративно-правовому дослідженню інституту пост-митного контролю в Україні в умовах імплементації норм митного права Європейського Союзу. У роботі обґрунтовано, що євроінтеграційні процеси зумовили не лише формальну адаптацію положень Митного кодексу України до вимог Регламенту (ЄС) № 952/2013 «Union Customs Code», а й концептуальну зміну парадигми здійснення митного контролю. Доведено, що запровадження пост-митного контролю відображає трансформацію національної моделі митного адміністрування – від домінування прикордонного превентивного контролю до ризико-орієнтованої системи подальшого нагляду за дотриманням митного законодавства після випуску товарів.

Проаналізовано нормативну конструкцію пост-митного контролю, сформовану в ст. 344-1 Митного Кодексу України, та визначено її структурні елементи: аналітичний відбір операцій із використанням автоматизованої системи управління ризиками, проведення документальних перевірок і прийняття індивідуальних адміністративних актів із потенційними фіскальними наслідками. Обґрунтовано, що пост-митний контроль має комплексну правову природу та поєднує ознаки адміністративного нагляду, фінансового контролю і контрольного адміністративного провадження.

У роботі конкретизовано особливості правової природи пост-митного контролю з урахуванням його відмінності від податкових перевірок, визначено його предмет та процедурні форми реалізації, а також окреслено проблемні аспекти правозастосування, пов'язані з розширенням строків здійснення контролю та реалізацією дискреційних повноважень митних органів. Запропоновано підхід до визначення пост-митного контролю як особливої форми митного контролю, що функціонує в межах ризик-орієнтованої моделі митного адміністрування.

Зроблено висновок, що подальший розвиток правового регулювання пост-митного контролю має здійснюватися шляхом конкретизації процедурних норм, уніфікації адміністративної та судової практики, а також посилення процесуальних гарантій декларантів, що забезпечить належний баланс публічних і приватних інтересів у сфері митних правовідносин.

Ключові слова: адміністративне провадження; документальна перевірка; права Європейського Союзу; митний контроль; митний пост-аудит; митні правовідносини; пост-митний контроль; правова визначеність; ризик-орієнтований підхід; форма митного контролю.

Постановка проблеми

Євроінтеграційний курс України обумовлює системне оновлення національного митного законодавства, переосмислення підходів щодо здійснення митного контролю. Особливої трансформації зазнає інститут контролю після завершення митного оформлення товарів, що пов'язано з імпле-

ментацією положень митного права Європейського Союзу, закріплених у Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу (надалі – Регламент (ЄС) № 952/2013) [1]. Запровадження пост-митного контролю відображає відхід від моделі перевірки при перетині митного кордону до ризик-орієнтованої системи, що передбачає подальший аналіз діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності після завершення митних формальностей.

Ключовим етапом імплементації було прийняття Закону України № 3926-IX від 22 серпня 2024 року [2], який набрав чинності у квітні 2025 року та суттєво оновив положення Митного кодексу України (надалі – МК України) [3]. Зазначені зміни спрямовані на гармонізацію національного митного законодавства з правом Європейського Союзу (надалі – ЄС) та формування комплексної моделі пост-митного контролю, заснованих на принципах управління ризиками, аналітичному відборі операцій, проведенні документальних перевірок після завершення митного оформлення. Тобто, відбулася зміна акцентів у концепції митного контролю – контрольна діяльність переміщується з етапу фізичного переміщення товарів до стадії подальшого контролю за дотриманням митного законодавства.

Суттєвою новелою стало розширення строків здійснення митного контролю до п'яти років, що узгоджується з підходами, закріпленими у праві ЄС. Водночас таке розширення об'єктивно актуалізує проблематику правової визначеності, стабільності правового становища суб'єктів господарювання, допустимих меж дискреції митних органів. Питання співвідношення фіскальної функції держави та гарантій свободи підприємницької діяльності набуває особливого значення в умовах посилення пост-митного нагляду.

Механізми реалізації законодавчих новел деталізовано у підзаконних актах, наказі Міністерства фінансів України № 72 від 6 лютого 2025 року [4], зокрема. Вказаний наказ передбачає дворівневу модель пост-митного контролю: первинний аналітичний відбір із використанням автоматизованої системи управління ризиками та проведення документальної перевірки у разі встановлення ознак можливих порушень. Розширення інструментарію митних органів, включаючи міжнародний інформаційний обмін і міжвідомчу взаємодію, потребує належного нормативного врегулювання процедурних гарантій для декларантів та інших учасників митних правовідносин.

Мета дослідження

Метою дослідження є комплексний аналіз правового регулювання пост-митного контролю в Україні в аспекті імплементації норм права ЄС, виявлення проблем правозастосування, визначення напрямів удосконалення законодавчого регулювання та практики реалізації.

Стан опрацювання проблематики

У науковій літературі проблематика митного контролю традиційно розглядається у контексті митного адміністрування, форм митного контролю та управління митними ризиками, що формує методологічне підґрунтя для ризик-орієнтованої моделі контролю. Водночас проблематика пост-митного контролю (митного пост-аудиту) як окремого інституту тривалий час розвивалася фрагментарно, внаслідок відсутності законодавчого підґрунтя. Так, окремі підходи до його сутності та місця в системі митного контролю були сформульовані у працях М. О. Харкавого, В. А. Туржанського, І. Г. Бережнюка, Д.О. Сагарьової, А.О. Костенко, де аналізуються нормативні передумови та механізми пост митних перевірок. Після законодавчого оновлення 2024–2025 рр. з'являються дослідження, спрямовані на осмислення нової моделі пост-митного контролю, пов'язаних ризик-орієнтованих процедур, зокрема, у працях А. А. Назарка, О. П. Федотова, М. Г. Бортнікової, І. М. Вигівської, Т. О. Шувалової, а також у колективній монографії щодо застосування системи управління ризиками у пост-митному контролі [5]. Водночас комплексний адміністративно-правовий аналіз гарантій прав декларантів, меж дискреції митних органів, стандартів правової визначеності у процедурі пост-митного контролю потребує подаль-

шого розвитку з урахуванням формування нової адміністративної та судової практики з метою дотримання балансу публічних інтересів держави у забезпеченні митної безпеки та приватних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, визначення меж допустимого втручання митних органів у сферу господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу

Євроінтеграційний процес України у сфері митної політики має не лише формально-адаптаційний, а й концептуальний характер – передбачає зміну парадигми здійснення митного контролю. В основі трансформації є поступовий перехід від превалювання прикордонного контролю до ризик-орієнтованої моделі, що поєднує спрощення митних процедур із посиленням подальшого контролю за дотриманням митного законодавства.

Ключовим орієнтиром для реформування національного законодавства є Регламент (ЄС) № 952/2013 [1], що визначає правові засади митної діяльності у Європейському Союзі. Регламент (ЄС) № 952/2013 закріплює концепцію управління митними ризиками як основоположний принцип митного адміністрування, передбачає можливість здійснення контролю після випуску товарів у вільний обіг (post-release control). Такий підхід спрямований на забезпечення балансу між сприянням міжнародній торгівлі та захистом фінансових інтересів держави.

Імплементація відповідних норм до національного законодавства була здійснена шляхом внесення змін до МК України Законом України № 3926-IX від 22 серпня 2024 року [2]. Вказані зміни сформували нормативну конструкцію пост-митного контролю як окремого виду митного контролю, що здійснюється після завершення митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення.

Так, відповідно до п. 9 ч. 1. ст. 336 МК України митний контроль здійснюється безпосередньо посадовими особами митних органів шляхом пост-митного контролю [3].

На відміну від попередньої редакції МК України, де контроль після випуску у вільний обіг мав фрагментарний характер і не був системно врегульований, оновлена модель передбачає:

- закріплення чітких підстав для ініціювання пост-митного контролю;
- використання автоматизованої системи управління ризиками для відбору операцій;
- можливість проведення документальних перевірок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- встановлення п'ятирічного строку здійснення контрольних заходів.

Цілі пост-митного контролю визначено у ст. 344-1 МК України, відповідно до якої у межах здійснення пост-митного контролю митні органи наділені правом перевіряти коректність відомостей, зазначених у митній декларації, щодо якої завершено процедуру митного оформлення, зокрема їх повноту, точність і достовірність. Предметом перевірки також є документи, що слугували підставою для поміщення товарів у відповідний митний режим, а також будь-які підтвердні матеріали, пов'язані з відповідними товарами чи комерційними операціями. Контрольні повноваження охоплюють можливість аналізу бухгалтерських та інших облікових документів підприємства, що стосуються операцій із товарами як до їх випуску, так і після нього. Окрім цього, митні органи перевіряють законність переміщення товарів через митний кордон України, а також правильність і своєчасність нарахування та сплати митних і інших платежів, контроль за справлянням яких віднесено до їх компетенції [3].

Чинними нормами МК України також зазначено, що пост-митний контроль реалізується у двох основних процедурних формах. По-перше, він передбачає здійснення попереднього аналітичного опрацювання митних декларацій, щодо яких уже завершено митне оформлення. Такий аналіз має на меті виявлення потенційних ризиків та визначення доцільності проведення подальших контрольних заходів. По-друге, пост-митний контроль може здійснюватися у формі документальної перевірки дотримання вимог митного законодавства, зокрема щодо правильності та повноти нарахування митних платежів, а також своєчасності їх сплати. Саме документальна перевірка ви-

ступає інструментом реалізації контрольних повноважень митних органів у межах пост-митного нагляду.

Вказані положення деталізовані у підзаконному регулюванні, зокрема в Наказі Міністерства фінансів України № 72 від 6 лютого 2025 року [4], яким затверджено порядок здійснення пост-митного контролю. Запроваджена дворівнева модель контролю – аналітичний відбір та документальна перевірка. Вказана модель відповідає європейській логіці «selectivity and control» [1], дозволяє мінімізувати безпідставне втручання у діяльність добросовісних суб'єктів господарювання.

Водночас адаптація європейської моделі не означає її механічного перенесення. Національне законодавство функціонує в умовах воєнного стану, нестабільної зовнішньоекономічної кон'юнктури та підвищених фіскальних ризиків, що зумовлює посилення контрольної складової. У цьому контексті особливої уваги потребує питання співвідношення дискреційних повноважень митних органів із принципами правової визначеності та пропорційності втручання.

Нормативна модель пост-митного контролю в Україні поєднує елементи адміністративного нагляду, фінансового контролю та процедурного адміністративного провадження. По-перше, митні органи здійснюють перевірку правильності визначення митної вартості, класифікації товарів, дотримання тарифних та нетарифних заходів. По-друге, результати такого контролю можуть породжувати публічно-правові спори, що підлягають судовому перегляду в порядку адміністративного судочинства.

Таким чином, пост-митний контроль виступає не лише інструментом фіскального впливу, а й складовою системи гарантій добросовісної конкуренції та законності у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Його правова природа потребує комплексного аналізу з позицій адміністративного права, фінансового права та права ЄС.

Визначення правової природи пост-митного контролю потребує його співвіднесення із загальною системою форм митного контролю, закріплених у МК України [3]. Традиційно митний контроль в Україні асоціювався передусім із заходами, що здійснюються безпосередньо під час переміщення товарів через митний кордон: перевіркою документів, митним оглядом, переоглядом, застосуванням технічних засобів контролю тощо. Така модель історично була орієнтована на превентивний характер втручання – до або під час випуску товарів.

Запровадження пост-митного контролю змінює цей підхід. Йдеться не просто про одну з додаткових форм контролю, а про структурне переформатування всієї системи митного адміністрування. Пост-митний контроль здійснюється після завершення митного оформлення та випуску товарів у відповідний митний режим, що наближає його до моделі контролю «після факту» (post-release control), закріпленої в Регламент (ЄС) № 952/2013 [1].

Аналіз чинного законодавства щодо пост-митного контролю дозволяє вирізнити його ознаки як адміністративного нагляду, оскільки передбачає перевірку дотримання суб'єктами ЗЕД вимог митного законодавства поза межами безпосередньої митної процедури, а також ознаки фінансового контролю, адже його наслідком може бути донарахування митних платежів, застосування фінансових санкцій та пені. Окрім цього, на нашу думку, пост-митний контроль є частиною контрольного адміністративного провадження, оскільки він реалізується у визначеній процедурній формі, із прийняттям індивідуального адміністративного акту. Таким чином, пост-митний контроль поєднує риси певних видів публічного контролю, що ускладнює його однозначну класифікацію. Він не зводиться лише до документальної перевірки, а виступає елементом системи управління митними ризиками.

Особливість пост-митного контролю полягає у зміні часової площини здійснення митних повноважень. Якщо класичні форми контролю обмежені моментом переміщення товару, то пост-митний контроль розширює межі втручання держави у сферу господарської діяльності до п'яти років. Це зумовлює необхідність чіткого визначення його місця в системі форм митного контролю, щоб уникнути дублювання повноважень або змішування з податковими перевірками.

У доктринальному вимірі, необхідно звернути увагу на підходи до визначення пост-митного контролю – як різновид документальної перевірки, як самостійна форма митного контролю.

Щодо першого підходу, О. А. Гончарук зазначає, що «митний пост-аудит – система обов'язкових контрольних дій (із застосуванням методів документального та фактичного контролю) з перевірки законності, доцільності, достовірності інформації, наданої суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, що перевіряється під час здійснення митного контролю, а також законності та правильності дій посадових осіб (представників) суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності» [6, с. 166].

На думку М. О. Харкавого, митний пост-аудит є особливою формою митного контролю зовнішньоекономічних операцій платника податку після завершення митного оформлення. Саме пост-аудит, займає важливе місце при застосуванні системи управління митними ризиками, є важливим напрямком розбудови митної справи в контексті підвищення ефективності діяльності митних органів [7, с. 119].

Т. С. Єдинак та В. Ю. Єдинак розглядають пост-митний контроль як одну з форм митного контролю, що реалізується митними органами у взаємодії з іншими органами виконавчої влади та ґрунтується на застосуванні аудиторських методів. На думку авторів, змістом пост-митного контролю є перевірка правильності заповнення митних декларацій та достовірності зазначених відомостей шляхом аналізу документів та інформації про товари чи господарські операції, здійснені як до, так і після їх випуску у відповідний митний режим. Метою контролю є запобігання порушенням митного законодавства. При цьому, інструментальною формою реалізації пост-митного контролю є документальна перевірка. Крім того, автори звертають увагу на механізм організації та проведення документальних перевірок у сфері податкового контролю в Україні. З одного боку, податковий контроль є нормативно врегульованим і процедурно сформованим, з іншого – функціонує в умовах постійних законодавчих змін, що ускладнює забезпечення стабільності та передбачуваності контрольної діяльності [8, с. 72].

Деякі науковці визначають митний пост-контроль як одну з форм зовнішнього загальнодержавного контролю, що реалізується спеціально уповноваженими органами державної влади (митними органами) після завершення процедур митного контролю та митного оформлення товарів, випущених у вільний обіг [9, с. 16]. На думку М. Г. Бортнікової та Ю. Л. Чиркової, такий підхід є помилковим, оскільки митний пост-аудит є формою митного контролю і не варто пов'язувати його з видом зовнішнього загальнодержавного контролю після закінчення митного декларування [10]. Необхідно погодитись із запропонованою позицією, оскільки це підтверджується нормами МК України, де визначено пост-митний контроль як самостійну форму митного контролю.

Пост-митний контроль потрібно розглядати як комплексну форму митного контролю, що поєднує аналітичний відбір операцій, інформаційний обмін, документальну перевірку та прийняття рішення за її результатами. Така конструкція відповідає європейській моделі митного адміністрування, де ризик-орієнтований підхід є базовим принципом діяльності. Водночас, принципова відмінність пост-митного контролю від податкового полягає у його предметі – митні органи перевіряють правильність застосування митних процедур, визначення митної вартості, класифікації товарів, дотримання тарифних та нетарифних заходів регулювання. Тому, попри спільність інструментарію (документальна перевірка, аналіз первинних документів), правова природа вказаних видів контролю залишається різною.

Враховуючи вищезазначене, пост-митний контроль слід визначити як комплексне контрольно-адміністративне провадження, особливу форму митного контролю, що реалізується після завершення митного оформлення на підставі ризик-орієнтованого підходу та спрямована на перевірку дотримання митного законодавства з можливістю прийняття індивідуальних адміністративних рішень з потенційними фіскальними наслідками.

Висновки

У системі митного контролю постмитний контроль покликаний виконувати компенсаторну функцію – спрощення митних процедур на етапі випуску товарів у вільний обіг компенсується можливістю подальшого аналізу та реагування на виявлені порушення. Такий принцип діяльності митних органів відповідатиме сучасним тенденціям цифровізації та автоматизації митних процедур.

Аналіз чинної нормативної моделі постмитного контролю свідчить про її концептуальну відповідність європейським стандартам, врегульованих Регламентом (ЄС) № 952/2013. Імплементація положень Регламенту (ЄС) № 952/2013 до національного законодавства обумовлює потребу технічного оновлення митних процедур, зміну парадигми митного контролю. Постмитний контроль виступає проявом переходу від прикордонної моделі контролю до ризик-орієнтованої системи подальшого нагляду за дотриманням митного законодавства.

Запровадження Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації положень митного законодавства Європейського Союзу» від 22.08.2024 № 3926-IX моделі пост-митного контролю, інтегровану до структури МК України, формує комплексну форму митного контролю, що поєднує аналітичний відбір операцій, документальну перевірку та прийняття індивідуального адміністративного акту. Це дозволяє розглядати постмитний контроль як самостійну, функціонально завершену форму митного контролю.

Подальший розвиток правового регулювання пост-митного контролю має здійснюватися шляхом деталізації процедурних норм, посилення гарантій прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, формування єдиної правозастосовної практики. У підсумку, це забезпечить ефективну імплементацію європейських митних стандартів до національної митної системи.

Література

1. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text

2. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації положень митного законодавства Європейського Союзу : Закон України від 22.08.2024 № 3926-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3926-20#Text

3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI (зі змін.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

4. Про затвердження Змін до Класифікатора митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, Класифікатора результатів виконання митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, та Класифікатора причин незавершення митного оформлення : Наказ Міністерства фінансів України № 72 від 06.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0072201-25#Text

5. Застосування системи управління ризиками у сфері пост-митного контролю : колективна монографія / Міністерство фінансів України, Державний податковий університет, НДІ фінансової політики. Одеса : Юридика, 2024. 158 с.

6. Гончарук О. А. Формування та розвиток системи пост митного контролю в Україні. *Форум права*. 2011. № 3. С. 163–167.

7. Харкавий М. О. Митний пост-аудит: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Світ фінансів*. 2013. № 3. С. 118–125.

8. Єдинак Т. С., Єдинак В. Ю. Постмитний аудит як фактор забезпечення економічної безпеки країни: зарубіжний досвід та українська перспектива. *Вісник академії митної служби України*. 2008. № 4. С. 70–76.

9. Туржанський В. А. Функціонування пост-аудиту в системі митного контролю: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Митна безпека*. 2013. № 1. С. 13–19.

10. Бортнікова М. Г., Чиркова Ю.Л. Митний пост-аудит в Україні: проблемні аспекти та напрями удосконалення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: https://surl.lu/nfmphr

Ivanenko D.D.

LEGAL REGULATION OF POST-CUSTOMS CONTROL IN UKRAINE IN TERMS OF THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN UNION LAW

The article is devoted to a comprehensive administrative and legal study of the institution of post-customs control in Ukraine in the context of the implementation of European Union customs law. The paper argues that European integration processes have led not only to the formal adaptation of the provisions of the Customs Code of Ukraine to the requirements of Regulation (EU) No. 952/2013 "Union Customs Code," but also to a conceptual change in the paradigm of customs control. It is proven that the introduction of post-customs control reflects the transformation of the national model of customs administration - from the dominance of preventive border control to a risk-oriented system of further supervision of compliance with customs legislation after the release of goods.

The normative structure of post-customs control, as set out in Article 344-1 of the Customs Code of Ukraine, has been analyzed and its structural elements have been identified: analytical selection of operations using an automated risk management system, conducting documentary checks, and adopting individual administrative acts with potential fiscal consequences. It is substantiated that post-customs control has a complex legal nature and combines the features of administrative supervision, financial control, and administrative control proceedings.

The paper specifies the features of the legal nature of post-customs control, taking into account its differences from tax audits, defines its subject matter and procedural forms of implementation, and outlines problematic aspects of law enforcement related to the extension of control periods and the exercise of discretionary powers by customs authorities. An approach to defining post-customs control as a special form of customs control functioning within the framework of a risk-oriented model of customs administration is proposed.

It is concluded that further development of legal regulation of post-customs control should be carried out by specifying procedural rules, unifying administrative and judicial practice, and strengthening procedural guarantees for declarants, which will ensure an appropriate balance between public and private interests in the field of customs relations.

Keywords: administrative proceedings; documentary verification; implementation of EU law; customs control; customs post-audit; customs legal relations; post-customs control; legal certainty; risk-based approach; form of customs control.